

LEV N. TOLSTOY

*Jean Ilyiç'in
Ölümü*

Çeviren
Tuğba Bolat

YABANCI

BÖLÜM BİR

Büyük adliye sarayı binasında Melvinskilere davasına ilişkin duruşmaya ara verildiği sırada yargıçlar ve savcı İvan Yegoroviç Şebek'in odasında toplanmışlardı ve söz ünlü Krasovski davasına gelmişti. Fyodor Vasilyeviç hararetle bu davada yetkileri olmadığını ileri sürerken, İvan Yegoroviç sözünde diretiyordu, Pyotr İvanoviç'se tartışmaya ne başından girmiş ne de sonradan katılmıştı, az önce getirilen "Vedomosti"ye göz atıyordu.

"Tanrım!" dedi, "İvan İlyiç ölmüş."

"Gerçekten mi?"

"İşte, okuyun," dedi Fyodor Vasilyeviç'e henüz çıkmış, mürekkebi kurumamış gazeteyi uzatırken.

Siyah bir çerçeve içinde şöyle yazıyordu: "Praskovya

Fyodorovna Golovina derin bir üzüntüyle akrabaları ve dostlarına çok sevdiği eşi, Yargıçlar Kurulu üyesi İvan İlyiç Golovin'in 4 Şubat 1882 günü vefat ettiğini bildirir. Cenaze cuma günü, öğleden sonra saat birde kaldırılacaktır.”

İvan İlyiç toplantıdaki beyefendilerin dostuydu, hep si onu çok severdi. Birkaç haftadır rahatsızdı; hastalığının tedavisi olmadığını söylüyorlardı. Kendisinden sonra mevkisi boş kalmıştı ancak ölmesi hâlinde onun yerine Alekseyev'in, Alekseyev'in yerine de Vinnikov ya da Ştabel'in atanacağı düşünülüyordu. Bundan dolayı, İvan İlyiç'in ölümünü duyar duymaz odadaki bütün beylerin aklından geçen ilk şey, bu ölümün bizzat kendilerinin veya dostlarının terfilerini nasıl etkileyeceği olmuştu.

Artık herhalde Ştabel veya Vinnikov'un yerine geçirim ben, diye düşündü Fyodor Vasilyeviç. Bana çok önceden söz vermişlerdi, bu terfi kendime ait bir odanın dışında bir de fazladan sekiz yüz ruble demektir benim için.

Şimdi kayınbiraderimin Kaluga'dan tayinini istemem gerekecek, diye düşündü Pyotr İvanoviç. Karım çok sevinecek. Artık akrabaları için hiçbir şey yapmadığımı asla söylemez.

“Yataktan bir daha kalkamaz diye düşünüyordum ben de,” dedi Pyotr İvanoviç yüksek sesle. “Yazık!”

“Sahi, neyi vardı tam olarak?”

“Doktorlar kesin teşhis koyamamış. Yani, koymuşlar ama her biri farklı farklı... Onu en son gördüğümde iyileşir gibi gelmişti bana.”

“Ben de bayramdan bu yana yanına gitmemiştim. Hep niyetlendim ama olmadı.”

“Hâli vakti nasıldı?”

“Karısının ufak tefek bir şeyleri vardı sanki. Ama elle tutulur cinsten değil.”

“Evet, ziyarete gitmek gerek. Çok da uzakta oturuyorlardı.”

“Sizin evden demek istiyorsunuz. Sizin oraya her yer uzakta kalıyor.”

“Görüyorsunuz, nehrin öbür tarafında oturuyor olmamı hiç mazur göremiyor,” dedi Pyotr İvanoviç, Şebek’e gülümseyerek. Ve şehrin uzak bölgelerinden konuşmaya başladıktan sonra duruşmaya döndüler.

Bu ölümün neden olacağı terfiler ve olası görev değişiklikleri hakkındaki düşüncelerin yanı sıra, her zaman olduğu gibi, İvan İlyiç’e olanlar öğrenildiğinde, bir yakını öldükten sonra herkesin kapıldığı “ben değil, o öldü” mutluluğunun bu ölümü de takip edebileceği bir gerçektir.

Öldüyse o öldü, ben yaşıyorum ya, diye düşünmüş veya böyle hissetmişti her biri. Bu arada İvan İlyiç’in yakınları, sözümona dostları, ölenin cenaze törenine ve dul karısına da taziye ziyaretine gitmek gibi pek sıkıcı âdetleri yerine getirmeleri gerektiğini de düşünmüşlerdi ister istemez.

Fyodor Vasilyeviç ve Pyotr İvanoviç, İvan İlyiç’in en yakın dostlarıydı.

Pyotr İvanoviç, birlikte hukuk öğrenimi gördükleri yıl-

lardan arkadaşığıydı İvan İlyiç'in, bu yüzden ona karşı sorumlu sayıyordu kendini.

Pyotr İvanoviç öğle yemeğinde karısına İvan İlyiç'in öldüğü ve kayınbiraderini kendi bölgelerinde bir yere aldirma ihtimalinin olduğu haberini verdikten sonra, yatıp dinlenmeden frakını giydi ve İvan İlyiçlere gitti.

İvan İlyiç'in dairesinin girişinde bir kupa ve iki fayton vardı. Aşağıda, sofada, portmantonun yanında püsküllü ve yaldızlı, sırma işlemeli bir tabut kapağı duvara dayanmıştı. Siyahlar içindeki iki kadın kürklerini çıkarıyordu. Biri İvan İlyiç'in kız kardeşiydi, tanıdıktı; diğeryse yabancı bir kadındı. Arkadaşı Şvarts, yukarıda, merdivenlerden aşağı inerken Pyotr İvanoviç'in geldiğini görünce durup, İvan İlyiç işleri doğru dürüst idare edemedi; bizim gibi olamadı, dercesine göz kırptı ona.

Yüzündeki İngiliz usulü favorileri ve frakının içindeki sıksa bedeniyle her zamanki gibi zarif, ciddi bir havası vardı Şvarts'ın ve hiçbir zaman onun latifeci kişiliğiyle örtüşmeyen bu ciddi havadaki uyumsuzluğun üstüne burada ayrıca tuz biber ekiliyordu. Pyotr İvanoviç böyle düşünüyordu.

Pyotr İvanoviç, hanımların geçmesine müsaade ettikten sonra yavaşça merdivenlerden çıktı. Şvarts da aşağıya inmemişti, yukarıda bekliyordu. Pyotr İvanoviç neden durduğunu anlamıştı: Belli ki bugün nerede vint* oynayacaklarını konuşmak istiyordu. Hanımlar merdivenden geçip dul kadının yanına gittiler. Şvarts ise ciddiyetle sim-

* Rusya'da oynanan ve briçe benzeyen bir kart oyunu. -yhn

sıkı bastırıldığı dudakları ve kaş göz hareketleriyle Pyotr İvanoviç'e sağ tarafı, cenazenin bulunduğu odayı gösterdi.

Pyotr İvanoviç, her zaman olduğu gibi cenaze evlerinde ne yapacağını bilemeyerek, afallar bir şekilde odaya girdi. Bildiği tek bir şey vardı; böyle durumlarda ıstavroz çıkarmaktan kimseye zarar gelmiyordu. İstavroz çıkarırken eğilip eğilmeme konusunda da hiç emin olmadığından orta yollu bir seçim yaptı: Odaya girerken ıstavroz çıkardı ve hafiften de eğilir gibi yaptı. Bu arada kol ve baş hareketlerinin el verdiğince odaya göz atmayı da ihmal etmedi. Biri liseli iki genç, –herhalde yeğenleriydi– ıstavroz çıkararak dışarıya çıktı. Yaşlı bir kadın hiç kımıldamadan ayakta duruyordu. Bir kadın da tuhaf bir biçimde kaşlarını dikmiş, fısıldayarak bir şeyler söylüyorlardı ona. Redingotlu, genç, kuvvetli bir papaz kendisine karşı duracaklara aldırış etmez bir ifade takınmış, yüksek sesle dua okuyordu. Mutfak uşağı Gerasim, küçük adımlarla Pyotr İvanoviç'in önünden geçerken yere bir şey serpti. Ondan sonra Pyotr İvanoviç, ölüden yayılan hafif kokuyu hissetti hemen. Pyotr İvanoviç, son ziyaretinde bu adamı İvan İlyiç'in çalışma odasında görmüştü. Ona hastabakıcılık yapıyordu ve İvan İlyiç de onu pek seviyordu. Pyotr İvanoviç sürekli ıstavroz çıkarıyor, tabutun, zangocun ve köşedeki masanın üstündeki tasvirlerin arasındaki yere doğru hafifçe eğiliyordu. Sonra bu ıstavroz çıkarma işinin fazla uzadığını düşünerek durdu ve ölüye bakmaya başladı.

Cenaze, bütün ölülerin yattığı gibi, daha bir ağırlaşmış,

ölülere özgü bir şekilde, bir daha doğrulmamacasına bükülmüş, yastığın üstündeki başıyla kaskatı olmuş, organlarıyla tabutun döşemesi içine gömülmüş yatıyordu.

Yine bütün ölülerde olduğu gibi balmumu sarısına dönen alnı ve şakakları iyice çökmüştü, burnuysa üstdudagina bastırırcasına sivrilmişti. Pyotr İvanoviç'in son görünüşünden bu yana oldukça değişmiş, daha da zayıflamıştı ancak bütün ölüler gibi yüzü yaşarken olduğundan daha güzel, en önemlisi daha da anlamlıydı. Yüzünde yapılması gereken her şeyin yapıldığını ve bunların olması gerektiği gibi yapıldığını gösteren bir ifade vardı. Bu ifadede ayrıca hayatta olanlara yönelik bir sitem ve uyarı vardı. Bu uyarı Pyotr İvanoviç'e yersiz ya da en azından onunla alakasız gibi geldi. İçinde bir rahatsızlık hissetti ve bu yüzden hızlıca bir kez daha istavroz çıkardı. Bu istavrozu yakışık almayacak şekilde hızlı yaptığını düşündü sonra da. Arkasını döndü ve kapıya doğru gitti. Şvarts ara odada bacakları açık, arkasındaki elleriyle silindir şapkasıyla oynar vaziyette onu bekliyordu. Şvarts'ın kıpır kıpır, iyi giyimli, zarif görüntüsünü görmek Pyotr İvanoviç'i canlandırmıştı. Pyotr İvanoviç onun, Şvarts'ın, buna pabuç bırakmayacağını, bu gibi iç acıtan durumlara kendini kaptırmayacağını anlamıştı. Dış görünüşü bile şöyle diyordu: İvan İlyiç'in cenaze duası bile oyun düzeninin sekteye uğraması için kesinlikle yeterli bir sebep değil. Yani, bu akşam uşak yakılmamış dört mumu masaya koyarken iskambil kâğıtlarını şaklatarak karıştırmamıza hiçbir şey mâni olamaz. Bu olayın bu

akşam hoş vakit geçirmemize engel olacağını düşünmenin hiç mânâsı yok. Pyotr İvanoviç'e yanından geçerken Fyodor Vasilyeviçlerdeki partiye katılmasını teklif etmiş, sonra da bunları fısıldamıştı. Fakat anlaşılan Pyotr İvanoviç'in kısmetinde bu akşam vint oynamak yoktu. Kısa boylu, etli butlu bir kadın olan Praskovya Fyodorovna, bütün çabalarına rağmen omzundan aşağısı genişleyen, siyahlara bürünmüş vücudu, başında dantelalı bir matem başörtüsü ve tabutun önünde duran kadınsı gibi tuhaf bir biçimde kalkık kaşlarıyla diğer kadınlarla birlikte dışarıya çıktı ve onları ölünün odasına kadar geçirip, "Şimdi başlayacak dua, içeriye buyurun," dedi.

Şvarts belli belirsiz selam verip durdu. Görünüşüne bakılırsa bu teklifi ne kabul ediyor ne de reddediyordu. Praskovya Fyodorovna, Pyotr İvanoviç'i tanıyıp iç çekti, doğruca yanına gitti, elini tuttu ve "Bilirim, İvan İlyiç'in gerçek bir dostuydunuz siz..." dedi ve bu sözlerine karşılık bir hareket bekleyerek ona baktı.

Pyotr İvanoviç o an istavroz çıkarmasının, tokalaşmasının ve iç çekip, İnanın öyleydi, demesinin ne kadar da gerekli olduğunu anlamıştı. Ve öyle de yaptı. Yaptıklarından sonra sonuç tam da beklenildiği gibiydi: O da, kadın da duyulanmıştı.

"Dua başlamadan gidelim, sizinle konuşmam gerekiyor," dedi dul kadın. "Kolunuzu verin."

Pyotr İvanoviç kolunu uzattı ve iç odalara doğru yürürken yanından geçtikleri sırada Şvarts, Pyotr İvanoviç'e

üzüntüyle göz kırptı. Gitti vint! Artık başka birini oyuna alınız, hiç kusura bakmayın. Paçanızı kurtarabilerseniz beş kişi oynarız, ziyanı yok, diyordu oynak bakışları sanki.

Pyotr İvanoviç daha da derinden ve daha da üzüntüyle göğüs geçirdi ve Praskovya Fyodorovna minnettarlıkla onun elini sıktı. Pembe duvar kâğıtlarıyla kaplı ve iç kapatıcı bir lambanın olduğu misafir odasına girdiler, masanın yanına oturdular: Kadın kanepeye, Pyotr İvanoviç ise yayları bozulmuş ve otururken altında düzgün durmayan alçak pufa ilişti. Praskovya Fyodorovna, Pyotr İvanoviç'e başka bir sandalyeye oturmasını söylemek istemişti fakat bunun mevcut durumuna uygun düşmeyeceğini düşünüp vazgeçmişti. Pyotr İvanoviç pufta otururken, İvan İlyiç'in bu odayı düzenlediği ve yeşil yapraklı pespembe duvar kâğıdı konusunda kendisine akıl danıştığı zamanı hatırladı. Kanepeye oturmak için masanın yanından geçerken (odanın içi tıka basa biblo ve mobilyalarla doluydu), dulun siyah matem giysisinin dantelası masanın oymasına takıldı. Pyotr İvanoviç kadının giysisini kurtarmak için hafifçe doğrulduğunda altındaki pufun yayları açılmaya ve onu ittirmeye başladı. Kadın dantelasını kendi kendine kurtarmaya koyuldu ve Pyotr İvanoviç kendisine başkaldıran pufu altında ezerek tekrar oturdu. Fakat dul kadın hâlâ tamamen kurtulamamıştı. Pyotr İvanoviç tekrar kalktı ve puf yeniden isyana geçti, hatta çatırdıyordu da. Her şey olup bittiğinde, kadın temiz, patiska bir mendil çıkardı ve ağlamaya başladı. Pyotr İvanoviç'inse dantela olayı ile

puflla yaşadığı mücadeleden dolayı duygusallığı dağılmıştı ve somurtmuş oturuyordu. Bu tatsız durum, İvan İlyiç'in uşağı Sokolov'un, Praskovya Fyodorovna'nın seçtiği mezar yerinin iki yüz ruble tuttuğunu söylemesiyle son buldu. Böylece kadın ağlamayı kesti ve Pyotr İvanoviç'e bir kurban gibi bakarak çok kötü durumda olduğunu söyledi Fransızca. Pyotr İvanoviç emin bir tavırla, zaten malum durumda başka türlü de olamayacağını belirten sessiz bir hareket yaptı.

“Bir sigara için, buyurun,” dedi kadın asil fakat ölgün bir sesle ve Sokolov'un belirttiği mezar yeri fiyatı meselesiyle ilgilenmeye başladı. Pyotr İvanoviç sigarasını içerken, kadının mezar yeri fiyatlarını detaylı bir şekilde soruşturmasını ve hangisini almaları gerektiğine karar vermesini dinledi. Praskovya Fyodorovna mezar yeri meselesini sonlandırmanın ardından bir de ilahiciler meselesini halletti, sonra da Sokolov çıktı.

“Her şeyle ben ilgileniyorum,” dedi Pyotr İvanoviç'e masada duran albümleri bir kenara çekerken. Pyotr İvanoviç'in sigara külleri yüzünden masanın zarar göreceğini fark ettikten sonra hemen önüne bir küllük itti ve “Acımın günlük işlerle ilgilenmeme engel olduğunu söylemem doğru olmaz. Tam aksine... Beni avutamıyorlar ama kocamla ilgili bu işler acımdan uzaklaştırıyor beni,” dedi. Sonra tekrar ağlayacakmış gibi mendilini çıkardı. Birden kendine hâkim olmaya çalışırcasına silkindi ve sakın sakın konuşmaya başladı:

“Ancak sizden bir ricam olacak.”

Pyotr İvanoviç altındaki pufun kıpırdanmaya başlayan yaylarının coşmasına meydan vermeyerek hafifçe eğildi kadının önünde.

“Son günlerinde korkunç acılar çekti.”

“Çok mu?” diye sordu Pyotr İvanoviç.

“Ah, korkunç! Son dakikaları değil, son saatleri durmadan acı içinde bağırmakla geçti. Üç gün boyunca sesi hiç dinmedi, bağırды durdu. Dayanılmazdı. Buna ben nasıl dayandım, anlayamıyorum. Üç kapı öteden duyuluyordu sesi. Ah! Neler çektim!”

“Bilinci yerinde miydi yoksa?” diye sordu Pyotr İvanoviç.

“Evet,” dedi kadın fısıldayarak. “Son dakikaya kadar.. Ölmeden on beş dakika önce bizimle vedalaştı ve Volodya’yı dışarı çıkarmamızı istedi.”

Kendisinin ve bu kadının takındığı yapmacık tavırlara rağmen, önceleri küçük bir çocuk, okul arkadaşı, sonrasında ise yetişkin bir arkadaş olarak böylesine yakından tanıdığı bir insanın çektiği acıları düşünmek Pyotr İvanoviç’i birden dehşete düşürdü. Yine o alnı, üstdudağın üstüne düşen o burnu hatırladı ve kendisi için korkmaya başladı.

Üç gün korkunç acılar çekmek ve ölmek. Bütün bunlar her an benim başıma da gelebilir, diye düşündü ve bir an korktu. Fakat oracıkta, bunun İvan İlyiç’e olduğu, illa onun da başına gelmesinin gerekmediği ve gelmeyeceği; hem böyle yaparak kendisini kasvete düşürdüğü, Şvarts’ın

yüzünden anlaşıldığı gibi bunları düşünmemesi gerektiğine yönelik sıradan bir düşünce imdadına yetiştirdi nasıl olduğunu bilmediği bir şekilde. Böyle düşününce sakinleşti ve ölüm sanki sadece İvan İlyiç'e özgü, istisnai bir şeymiş gibi, ölümü hakkında uzun uzadıya sorular sormaya başladı merakla.

İvan İlyiç'in çektiği, gerçekten de korkunç olan acıların ayrıntılarına dair yaptıkları türlü konuşmalardan sonra (Pyotr İvanoviç bu ayrıntıları yalnızca İvan İlyiç'in ıstıرابının Praskovya Fyodorovna'nın sınırları üzerinde yaptığı etkiden anlıyordu) dul kadın asıl konuya geçmeleri gerektiğini anlamıştı belli ki.

"Ah, Pyotr İvanoviç, ne feci, ne korkunç, ne korkunç!" dedi ve tekrar ağlamaya başladı.

Pyotr İvanoviç iç çekti ve kadının burnunu çeke çeke ağlamasını bitirmesini bekledi. Bitirdiğinde:

"İnanın..." dedi ve kadın tekrar söze girdi, dilinin altındaki baklayı çıkardı ki bu anlaşılan Pyotr İvanoviç'le konuşmak istediği asıl şeydi; konu kocasının ölümü üzerine hazineden nasıl para alabileceğiyle ilgiliydi. Pyotr İvanoviç'ten emekli aylığı konusunda akıl istiyormuş gibi tavır takınıyordu fakat Pyotr İvanoviç'in gördüğü üzere kadın en küçük ayrıntılara değin, kendisinin de vâkıf olmadığı her şeyi, ölüm hâlinde hazineden nasıl para koparılacağına dair her şeyi biliyor ancak daha fazla para koparmanın mümkün olup olmadığını öğrenmeye çalışıyordu. Pyotr İvanoviç bir çıkar yolu bulmaya çabaladı fakat biraz

düşündükten sonra nezaket icabı biraz da devletin pinti-liğine söylenip daha fazlasını almanın olanaksız olduğunu söyledi. Bunun üzerine kadın iç geçirdi, görünüşünden misafirinden kurtulmak için bir bahane uydurmaya çalışmaya başladığı hissediliyordu. Pyotr İvanoviç durumu anlayıp sigarasını söndürdü, ayağa kalktı, kadının elini sıktı ve antreye çıktı.

İvan İlyiç'in çok sevdiği, bir antika dükkânından aldığı saatin bulunduğu misafir odasında Pyotr İvanoviç, papaz ve cenaze törenine gelen birkaç tanıdıkla karşılaştı ve daha önceden tanışık olduğu güzel bir kadını, İvan İlyiç'in kızını gördü. Tamamen siyahlar içindeydi. Zaten incecik olan beli olduğundan daha da ince görünüyordu böyle. Karamsar, kararlı, neredeyse öfkeli bir hâli vardı. Eğilerek Pyotr İvanoviç'e selam verdi, sanki onu bir şeyle suçluyormuş gibiydi. Arkasındaysa Pyotr İvanoviç'in de tanıdığı zengin, genç bir adam, sorgu yargıcu duruyordu, duyduğuna göre kızın nişanlısıydı. Kendisi de üzüntüyle onlara selam verdi ve tam ölünün bulunduğu odaya gidecek olmuştu ki, merdivenlerden İvan İlyiç'in kendisine korkunç derecede benzeyen, lise öğrencisi oğlu çıkageldi. Pyotr İvanoviç'in hukuk öğrenimi döneminden hatırladığı küçük İvan İlyiç'ti bu. Ağlamaktan kızarmış gözleri, on üç-on dört yaşlarındaki, saflığı gitmiş çocuklarıncı gibiydi. Çocuk, Pyotr İvanoviç'i görünce soğuk bir tavırla ve utanarak yüzünü buruşturdu. Pyotr İvanoviç onu başıyla selamladı ve ölünün odasına girdi. Tören başladı: mumlar,

ağıtlar, tütsü kokusu, gözyaşları, hıçkırıklar... Bir kez olsun ölüye bakmadı ve bitene kadar kendisini zayıf düşürecek etkenlere boyun eğmedi, odadan ilk çıkanlardan biri de o oldu. Antrede kimse yoktu. Mutfak uşağı Gerasim rahmetlinin odasından fırladı, Pyotr İvanoviç'in kürkünü bulabilmek için güçlü elleriyle diğer bütün kürklerin arasına daldı ve onunkini bulup verdi.

“Ee, nasılsın Gerasim kardeşim?” dedi Pyotr İvanoviç bir şey söylemiş olmak için. “Üzgünsün değil mi?”

“Takdiri ilahi. Hepimizin gideceği yer orası,” dedi Gerasim beyaz, tam da bir köylüye özgü dişlerini göstererek. Sonra da işleri başından aşkın bir insanın tavrıyla çabucak kapıyı açtı, arabacıyı çağırıp Pyotr İvanoviç'i bindirdi ve yapacak başka ne var, diye düşünüyormuş gibi geriye, sundurmaya seğirtti.

Pyotr İvanoviç'e tütsü, ölü ve fenol kokusundan sonra temiz hava almak pek iyi gelmişti.

“Nereye emredersiniz?” diye sordu arabacı.

“Henüz geç olmadı. Bir de Fyodor Vasilyeviç'e uğrayayım.”

Pyotr İvanoviç dediği gibi Fyodor Vasilyeviçlere gitti. Ve gerçekten de oyunun ilk elinde yakaladı onları. Böylece beşinci olarak kolaylıkla katılabildi aralarına.